

DILEME IN IZZIVI UČBENIŠKIH SKLADOV

Irena Brilej, univ. dipl. bibliotekarka in prof. sociologije,
Gimnazija Poljane, Ljubljana

V prispevku je predstavljeno področje delovanja učbeniških skladov in njegove prednosti ter slabosti. Izpostavljena je nova vloga šolske knjižnice, katere obvezujoč del je s prenovljenim Pravilnikom o upravljanju učbeniških skladov postal tudi učbeniški sklad. Med mnogimi vprašanji in dvomi, ki jih je prinesla prenova pravilnika, se zastavlja tudi vprašanje, ali je naloga upravljanja učbeniškega sklada res naloga šolske knjižnice.

UVOD

Brez učbenikov si šolskega sistema ne moremo predstavljati. Na začetku in na koncu šolskega leta se vsakdo, ki je del izobraževalnega procesa v šoli, ukvarja z učbeniki in ostalimi učbeniški gradivi. Čeprav so učbeniki nepogrešljiv pripomoček, številnim posameznikom povzročajo tudi mnogo preglavic. Izobraževalno založništvo je poseben segment knjižnega trga, kajti področje izdajanja in trgovanja z učbeniki je široko in večplastno. Učbeniški svet zajema namreč veliko deležnikov, od avtorjev, založb, ilustratorjev, urednikov, tiskarjev, knjigarn, knjigotržcev, knjižničarjev, ... do končnih uporabnikov, učencev in učiteljev. Vsak omenjeni deležnik pa ima od učbenika nekakšno korist, bodisi finančno, bodisi intelektualno.

V prispevku je na kratko predstavljeno trenutno stanje na področju delovanja učbeniških skladov ter njegove prednosti in slabosti. Izpostavljena je nova vloga šolske knjižnice, katere obvezujoč del je, s prenovljenim Pravilnikom o upravljanju učbeniških skladov¹, postal tudi učbeniški sklad, zato se med mnogimi vprašanji in dvomi, ki jih je prinesla prenova pravilnika, zastavlja tudi vprašanje, ali je naloga upravljanja učbeniškega sklada res naloga šolske knjižnice.

UČBENIK

Pravilnik o potrjevanju učbenikov (2015) opredeljuje učbenik kot

1 13. člen Pravilnika o upravljanju učbeniških skladov (2017) določa, da upravljanje učbeniškega sklada vodi upravljavec sklada, ki je knjižničar.

osnovno učno gradivo za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanja, opredeljenih v učnem načrtu oziroma katalogu znanja, ki z didaktično-metodično organizacijo vsebin in prirejeno likovno ter grafično opremo podpira poučevanje in učenje. Učbenik je vezan na šolski predmet oziroma modul in določeno stopnjo izobraževanja. Njegova vsebina in struktura omogočata samostojno učenje udeležencev izobraževanja in pridobivanje različnih ravni ter vrst znanja.

Učbenik je torej knjiga z določeno učno vsebino, prilagojeno izobraževanju na različnih stopnjah (Ilich 2007). Zdi se, da je, odkar je bila uvedena splošna šolska obveznost, to knjiga, s katero se v življenju sreča vsak posameznik, saj se ji v življenju ni mogoče izogniti, ker je vgrajena v vzgojno-izobraževalni sistem (Blažnik idr. 2017).

Od drugih vrst knjig se učbenik razlikuje v naslednjih značilnostih (prav tam):

- vpetost v vzgojno-izobraževalni sistem,
- knjiga s predpisano, obvezno vsebino,
- namen rabe v okoliščinah, ki jih povezujemo z naporom in trdom,
- knjiga, ki jo uporabnik le izjemo- ma izbere sam.

Od učitelja se pričakuje, da ima veliko globlji in temeljitejši uvid v vsebino svojega učnega predmeta, kot je predstavljena v učbeniku. Dejstvo, da učitelj obvladuje učbenik in

ne narobe, je nujen pogoj, da ga bo lahko učinkovito vključil v vse stopnje učnega procesa. Bolj kot učitelju pa je učbenik kot učni vir seveda namenjen učencu (Kovač 2005).

Za organizirano vsebino, ki jo označujemo kot učbenik, stojijo industrije (papirniška, tiskarska, elektronska, računalnika itd.), znanosti (fizika, matematika, specialna pedagogika, razvojna psihologija itd.) in tehnologije, ki omogočajo njegovo nastajanje. Predvsem pa so tu pomembna razmerja, ki se ob tem vzpostavljajo in se kažejo kot interesi številnih bolj ali manj homogenih skupin (avtorji, recenzenti, založniki, knjigotržci, učitelji, starši, učenci, javni in državni uslužbenci, politiki itd.), izpostavljata Filipčič in Deutsch (2014).

In kot opozarja Bojana Potočnik (2018), vlada na področju učbenikov in delovnih gradiv kaos, kar pa se odraža tudi v delovanju učbeniških skladov.

UČBENIŠKI SKLADI

Pri uporabi šolskih učbenikov, za pravo katerih njihovi avtorji porabijo veliko dela in znanja, njihovi založniki pa investirajo ogromna sredstva, se tako pri nas kot v svetu pojavljajo poslovne prakse, ki želijo staršem učencev finančno olajšati njihovo nabavo. Gre za pojav, da nove učbenike s pomočjo države kupijo šole, nato pa jih preko bolj ali manj formalno organiziranih služb, kot so učbeniški skladi, dajejo odplačno in za določen čas v rabo učencem. Tako učencem ni potrebno kupiti učbenikov, isti učbenik pa se lahko uporablja tri

ali celo več šolskih let zaporedoma. Izposojevalnina, ki jo plačajo dijaki, znaša seveda manj od tržne cene učbenikov, v Sloveniji največ eno tretjino cene učbenika (Trampuž 2007).

Osnovi namen učbeniških skladov je zagotavljati učbenike po nižji ceni. »Učbeniški skladi z vidika učencev in njihovih staršev opravljajo koristno in hvalevredno dejavnost, saj jim znatno olajšujejo finančno breme šolanja. Vendar pa ima ta, izvirno najbrž dobronamerna rešitev napako, ki meče čudno luč na celotni projekt: ne upošteva pravic avtorjev oziroma založnikov, brez katerih učbenikov sploh ne bi bilo (in učbeniški skladi ne bi imeli česa dajati v rabo). Tak račun brez krčmarja seveda ne zdrži in bi ga morali čimprej popraviti. Če ne že zaradi podpiranja

Osnovi namen učbeniških skladov je zagotavljati učbenike po nižji ceni.

domače ustvarjalnosti in domačih investicij, pa vsaj zaradi spoštovanja slovenskih in evropskih avtorsko-pravnih predpisov«, je že pred leti opozarjal Miha Trampuž (2007, 51). Z avtorskopравnih vidikov so učbe-

niški skladi jasen primer dajanja primerkov avtorskih del v najem, ker šole pravno in dejansko dajejo učbenike v najem, to pomeni, da so po šolski zakonodaji avtorji oziroma založniki prisiljeni dajati preko obveznih učbeniških skladov svoja dela v najem, ugotavlja Trampuž (2007) in se v nadaljevanju sprašuje, kaj pa, če se avtor oziroma založnik s tem ne bi strinjal, kar je bistvo njegove izključne

pravice. Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) in Pravilnik o upravljanju učbeniških skladov se na to ne ozirata, povzame Trampuž (2007), dejavnost učbeniških skladov je v osnovni šoli obvezna, v srednji šoli pa izbirna.

Slovenija skuša s številnimi politikami sofinanciranja ter ohranjanja učbeniških skladov ter z vlaganji v informacijsko opremo zagotoviti čim širšo dostopnost učnih sredstev. Politike so odvisne od trenutnih finančnih zmoglosti, pa tudi od sprememb, ki se oblikujejo z razvojem predmetnih in področnih znanosti ter z razvojem predmetnih didaktik. V tem oziru je bilo obdobje zadnjih dvajsetih let zelo burno. V

Z avtorskopравnih vidikov so učbeniški skladi jasen primer dajanja primerkov avtorskih del v najem, ker šole pravno in dejansko dajejo učbenike v najem.

celoti se je spremenil izobraževalni sistem, dvakrat so bili spremenjeni učni načrti, ki so bili v vmesnem obdobju tudi dopolnjevani. Pogostost sprememb je vodila v kritične odzive, češ naj se vendarle zaključi neko obdobje uvajanja, preden se začne ponovno spreminjanje. Izkazalo se je, da imamo zelo razvito založniško dejavnost. Založbam je uspelo, sodeč po tem, da v tem obdobju nismo več zasledili novic o umanjkanju učbenikov za posamezne predmete, tako kot je bilo zelo pogosto v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, pripraviti gradiva za glavna področja (Filipčič 2016).

Prednosti in slabosti učbeniškega sklada

Prednosti za uporabnika učbeniškega sklada so zagotovo cenejši, hitrejši in enostavnejši dostop do učbenikov. Pri tem je skrb, da bo kakšen učbenik med čakanjem v vrsti knjigarne že pošel, odveč. Učbeniki uporabnika preprosto že čakajo v šoli. V zvezi z učbeniški skladi načeloma ne razmišljamo o negativnih vidikih, ker jih pravzaprav ali ne vidimo ali pa ne želimo videti, kajti večini je pomembnejša komoditeta, ki jo učbeniški skladi zagotavljajo.

Jurman (1999) poudarja, da se funkcija učbenika kot knjige znanja nanaša na njeno uporabnost, in razmišlja, da ima učenec do učbenika osebni odnos, saj ga uporablja nenehno. S tem se v bistvu ustvarja pri učencu odnos do knjige v vrednostnem pomenu. Važno je, da dobi učenec učbenik kot novo knjigo in, če starši in učitelji zahtevajo od njega, da jo zavije, primerno paznjo in ravna z njo kot z delovnim sredstvom, ki nekaj pomeni, potem s tem ustvarjamo pri učencu vrednostni odnos do učbenikov in do knjig nasploh. Po drugi strani pa ni nikoli dobro, argumentira Jurman (1999),

če šolske oblasti dajo učencem učbenike zastoj, saj mnogi starši in otroci potem te dobrine ne cenijo in primeren odnos do knjige se ne vzpostavi.

Čeprav vzpostavitev učbeniškega sklada za srednje šole ni obvezujoča, jih večina ponuja organizirano izposoja učbenikov. Na nek način si šole s tem pridobivajo na dodani vrednosti, kajti z letom 2010, ko je izposoja učbenikov v osnovni šoli postala brezplačna za vse učence, je postal učbeniški sklad nekakšna pričakovana oziroma celo zahtevana pravica, ki se zato vse bolj prenaša tudi v srednjo šolo. Celoten protokol upravljanja učbeniških skladov je postal že tako dodelan, da se je mogoče na učbeniški sklad naročiti, še preden se dejansko vpišeš v šolo oziroma v višji letnik.

Srednje šole se za potrebe promocije trudijo imeti čim več adutov za vpis novincev, in učbeniški sklad je postal eden izmed njih. Na žalost. Kajti pozabljam namreč, česa je šolajoča se mladina na račun prejema večine potrebnih učbenikov za posamezen letnik lahko oropana. Če je šolski cilj mlade vzgajati v samostojne in kompetentne posameznike, potem bi jim morali dati tudi priložnost, da aktivno sodelujejo pri skrbi za pridobivanje in ohranjanje učbenikov ter ostalih učnih gradiv, ki jih potrebujejo na svoji izobraževalni poti.

KNJIGARNA V ŠOLSKI KNJIŽNICI?
Učbeniški sklad se vse bolj umešča kot samoumeven in neizogiben del šolske knjižnice, vendar pa je nje-

govo upravljanje v celoti posebna dejavnost, ki nima povsem enake namembnosti in enakih ciljev, kot jih ima in predstavlja šolska knjižnica. Namen šolskih knjižnic je dolgoročno hranjenje in kroženje raznovrstnega gradiva med vsemi uporabniki, v nasprotju z namenom učbeniškega sklada, katerega cilj je izposojanje določenega gradiva določenim uporabnikom za eno leto. Šolska knjižnica postaja prava knjigarna v malem, skladovnica in posredovalnica učbenikov.

Pri podrobnejšem pregledu zakonskih določil v primeru delovanja učbeniških skladov v šolski knjižnici naletimo na kar nekaj neskladij. Pravilnik o upravljanju učbeniških skladov (Vir 2) v 9. členu nalaga

Srednje šole se za potrebe promocije trudijo imeti čim več adutov za vpis novincev, in učbeniški sklad je postal eden izmed njih. Na žalost.

srednji šoli, da uporabnikom učbeniškega sklada zaračuna prispevek za izposajo učbenikov (izposojevalnina). Zakon o knjižničarstvu pa v 8. členu govori o pravicah uporabnikov in pravi, da imajo le-ti pravico do brezplačnih osnovnih storitev, kot je izposoja gradiva. Na tem mestu se tako zastavlja vprašanje, ali ne bi morala biti v primeru, če šolska knjižnica oziroma knjižničar izvaja tudi nalogo upravljanja učbeniškega sklada, izposoja učbenikov v srednji šoli prav tako brezplačna kot v osnovni šoli.

Pri podrobnejšem pregledu zakonskih določil v primeru delovanja učbeniških skladov v šolski knjižnici naletimo na kar nekaj neskladij.

Zakonsko kontradiktornost in nesmiselnost delovnih postopkov z vidika knjižničarske stroke je zaznati na več mestih Pravilni-

ka o upravljanju učbeniških skladov, še posebej v členih, ki govorijo o nakupu in odpisu učnih gradiv za prvi razred. Učna gradiva za prvi razred osnovne šole so poleg učbenikov tudi delovni učbeniki in delovni zvezki, kar pa predstavlja odmik od običajnega razumevanja in name- na učbeniškega sklada. Kajti smisel

učbeniškega sklada je ravno v izposojanju učbenikov, ki niso namenjeni individualni rabi in ne omogočajo pisanja, zato se lahko izposojajo večkratno, v nasprotju z delovnimi zvezki in delovni učbeniki, ki so prilagojeni individualni rabi. Gradivo, v katero se lahko oziroma se celo mora pisati, torej po svoji specifikaciji ni primerno za učbeniški sklad. Tako z bibliotekarskega kot tudi siceršnjega pragmatičnega vidika ni smiselno, da se učna gradiva za prve razrede vpisuje in se jih po enem letu odpisuje. V tem primeru gre za odvečne delovne korake in nepotrebne finančne stroške.

ZAKLJUČEK

Glede na konstantno problematiko tako upravljanja učbeniških skladov kot trga učbenikov nasploh, se je smiselno vprašati, ali ni že dozorel čas za redefinicijo in reorganizacijo učbeniških skladov. Po mnenju Damijana Štefanca (Vir 3) bi morali resno zastaviti strategijo odpravljanja učbeniških skladov. Učbeniki bi morali

biti vsi popisani, porisani, podčrtani, s čimer bi se učenci z njimi aktivno – in ne le bralno pasivno – ukvarjali in tako pridobivali znanje in omiko. Dokler morajo učenci učbenike

konec šolskega leta povsem nepoškodovane vrniti v sklad, to ni mogoče, je poudaril in obrazložil, da so možne številne rešitve, lahko tudi po zgledu šolske prehrane, po katerem bi bili učbeniki brezplačni za otroke do 3. dohodninskega razreda, nato pa stopijo v igro različne stopnje subvencij.

Na učbenike vse bolj gledamo kot na finančno breme in ne kot na naložbo v prihodnost mladih, čeprav bi jim morali privzgojiti ravno slednje zavedanje, da je znanje vrednota in je zato koristno vlagati v učbenike in s tem v svojo izobrazbo.

VIRI

Blatnik, A. (ur.), Kovač, M. (ur.), in Rugelj, S. (ur.) (2017) *Založniški standardi. Kakovostno izdajanje knjig v Sloveniji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Filipčič, Vincenc (2016) Učbeniški skladi, cene in kompleti učnih gradiv. V: *Vzgoja in izobraževanje*, let. 47 (št. 1): str. 33–46. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učbeniki bi morali biti vsi popisani, porisani, podčrtani, s čimer bi se učenci z njimi aktivno – in ne le bralno pasivno – ukvarjali in tako pridobivali znanje in omiko.

Filipčič, Vincenc, in Deutsch, Tomi (2014) Učna gradiva za doseganje izobraževalnih ciljev v osnovni šoli. V: *Vzgoja in izobraževanje*, let. 45 (št. 3): str. 61–66. Ljubljana: Zavod Republike

Slovenije za šolstvo.

Ilich, Iztok (2007) *Knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jurman, Benjamin (1999) *Kako narediti dober učbenik na podlagi antropološke vzgoje*. Ljubljana: Jutro.

Kovač, M. (2005) *Učbeniki in družba znanja*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Center za študij edukacijskih strategij: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Potočnik, Bojana (2018) Med učbeniki in zvezki je kaos. *Delo*, 19. maj 2018, str. 2.

Trampuž, M. (2007) Avtorska pravica dajanja v najem na primeru učbeniških skladov. *Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso*, let. 62 (št. 1/3): str. 33–52.

Vir 1: *Pravilnik o potrjevanju učbenikov* [online] (2015). Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV12484>, 10. 6. 2018.

Vir 2: *Pravilnik o upravljanju učbeniških skladov* [online] (2017). Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV13076>, 5. 2. 2018.

Vir 3: *Konec učbeniških skladov? Stroka je za*. Okrogla miza o učbeniški problematiki [online]. (2017). Dostopno na <http://www.rtvsl.si/slovenija/konec-ucbeniskih-skladov-stroka-je-za/431675>, 6. 5. 2018.

